

УДК [061.27:001.63]:061.1:338.43.01(091)

*В.А. ВЕРГУНОВ, доктор сільськогосподарських наук,
професор, член-кореспондент НААН, заслужений працівник
сільського господарства України, директор
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН*

Сільськогосподарський синоптично-кон'юнктурний інститут у становленні та розвитку аграрно-економічної науки в Україні

Постановка проблеми. Поточний рік певною мірою є ювілейним у житті наймолодшої складової культури нації й сучасного природознавства – сільськогосподарської дослідної справи, яку нині здебільшого сприймають у форматі аграрної науки. Йдеться про дві події в її відносно нетривалому в часі існуванні від початку 80-х років минулого століття. Перша з них – прийняття першого загальнодержавного законодавчого акта – «Положення про сільськогосподарські дослідні установи» 22 липня 1901 року, що регламентував і забезпечував правову підтримку функціонування вітчизняної галузевої науки [15], а друга – 85-річчя діяльності її головного координуючого органу – Національної академії аграрних наук України, заснованої відповідно до Постанови РНК УСРР № 154 від 22 травня 1931 року [16]. Обидві події відіграли визначну роль у становленні й розвитку усіх напрямів галузевого дослідництва, включаючи аграрно-економічну науку [2]. Виняткове значення у цьому процесі належало і продовжується

донині відповідним ініціативам можновладців. Саме вони визначали генеруючі й, тим більше, національні пріоритети, і «дослідна справа» тоді є державною «справою», а не чимось іншим.

Наступний 2017 рік є надзвичайно знаковим в історії нашої держави, адже виповнюється 100 років появи всіх її гілок законодавчої та виконавчої влади у сучасному їх розумінні. Так, перша з них веде свій відлік від 7 березня 1917 року з обранням проводу Української Центральної Ради на чолі з М.С. Грушевським, а друга – від 15 червня 1917 року, коли вона створила свій вищий виконавчий орган – Генеральний секретаріат, який очолив уродженець Херсонщини В.К. Винниченко (1879–1977) [3]. Серед перших семи секретаріатів розпочав роботу із земельних справ на чолі з відомим українським громадсько-політичним і державним діячем полтавчанином Б.М. Мартосом (1879–1977) [18]. Остаточне затвердження його «Статуту», а також управлінської структури відбулося на засіданні так званої «Малой ради» УЦР 16 липня 1917 року. Як показує затверджений того дня кошторис, зага-

© В.А. Вергунов, 2016

льні витрати на утримання первісного складу із 25 працівників Генерального секретарства земельних справ становили всього 7750 руб. [41]. Фактично від 17 липня 1917 року розпочався відлік усіх організаційних перетворень в ім'я ствердження складових української державності. Повною мірою вони стосувалися й системи науково-освітнього забезпечення розвитку історично провідного сектору економіки – сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія діяльності Сільськогосподарського синоптично-кон'юнктурного інституту Сільськогосподарського наукового комітету України (СГНКУ) для потреб аграрного сектору України ніколи ще не була предметом спеціального наукового дослідження. Вперше про його здобутки було зазначено у збірці матеріалів та документів «Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)», підготовленій співробітниками Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН до 75-річчя НААН [23], в якій представлені окремі відомості про його напрацювання. Вперше контекстово у системі еволюційних змін існування сільськогосподарської дослідної справи в Україні як організації розкрито роль цього інституту для запровадження першої спроби інституціоналізації галузевого дослідництва у спеціальній авторській монографії [2]. Вихід фундаментальних статей академіків Ю.О. Лупенка [6] і П.Т. Саблука [22] до 60-річчя ННЦ «Інститут аграрної економіки» спонукало запропонувати на підставі власних багаторічних історичних розвідок дещо розширити часовий вимір існування цієї головної наукової установи з координації досліджень аграрно-економічних проблем в Україні, або ствердити історичну справедливність, що надзвичайно актуалізовано, формуючи нині українські пантеони слави, і, насамперед, стверджувати національну ідею. Здається, що у визначенні її філософії, а саме: «... це світогляд нації, її переконання, які в нормальних природних умовах формуються на базі основного, генетично визначеного принципу, згідно з яким усі люди в боротьбі за виживання змушені власні ін-

тереси та інтереси своєї нації – інтереси політичні, економічні, культурні й духовні, завжди і в усьому ставити на перше місце перед такими ж інтересами всіх інших націй» [7] закладена відповідь на питання – чому потрібні зміни у здавалося б уже стверджених за радянської доби стереотипах.

Мета статті – методом історико-наукового аналізу в контексті суспільно-політичних трансформацій часів українських національних революцій та перших років ствердження на українських землях радянської влади розкрити роль і місце Сільськогосподарського синоптично-кон'юнктурного інституту при економічній секції організаційної предтечі Національної академії аграрних наук України – Сільськогосподарського наукового комітету України у розвитку теорії та практики вітчизняної аграрно-економічної науки, а також координації галузевих досліджень упродовж 1922–1924 років.

Виклад основних результатів дослідження. Вперше широке обговорення із прийняття рішень з питань організаційної побудови галузевого дослідництва відбулося на практично забутому нині Першому Всеукраїнському аграрно-економічному з'їзді, що проходив у жовтні 1917 року в Києві під головуванням М.С. Грушевського [42]. Серед його рішень, за доповіддю С.Л. Франкфурта, є визнання цукровиробництва основоположною складовою існування економіки держави України взагалі, а також заснування у Харкові для його подальшого розвитку науково-освітньої Академії хліборобства і лісівництва. Для цього під його головуванням створюється відповідна Комісія для організації першого загальнодержавного керівного органу аграрною наукою у вигляді Українського крайового комітету дослідної справи [11]. Оскільки рішення такого типу зібрань були обов'язковими для втілення всіма гілками влади, уже 24 жовтня 1917 року «Мала рада» на своєму засіданні приймає рішення про проведення аграрної реформи. Виголосивши 7 листопада 1917 року III Універсал Української Центральної Ради й проголосивши створення Української Народної Республіки (УНР), але як автономії у складі Росії,

та декларацію про ліквідацію поміщицького землеволодіння або приватної власності, уряд розпочав пошук шляхів науково обґрунтованих економічно доцільних шляхів їх реалізації. Міністр земельних справ УНР М.М. Ковалевський (1892–1957) особисто розробляє для цього «Статут Київської сільськогосподарської академії» [1]. Однак зміна політичного керівництва в Україні не уможливила втілити цей проект у життя. Всі належні роботи на початковому етапі здійснювали окремі підрозділи головного профільного відомства. Але реально відчуваючи потребу у відповідних фахівцях вищої кваліфікації, створена 14 листопада 1918 року згідно з ухвалою Ради Міністрів і затвердженням гетьмана України П. Скоропадського [39] Українська академія наук на чолі з В.І. Вернадським у первісному складі по відділу «соціальні науки» одержала першого українського академіка – аграрного економіста Володимира Андрійовича Косинського (1864–1922) [12]. Однак не на його долю випало займатися питаннями інститутизації аграрної наукової думки в Україні. Хоча за ним – створення першої науково-дослідної кафедри економіки сільського господарства по лінії НКО УСРР у 1919 року, або передвісника інститутизації в системі української академічної науки за задумом В.І. Вернадського.

На власне переконання, генеруючим суб'єктом цього процесу в Україні стала предтеча Національної академії аграрних наук України – Сільськогосподарський вечний комітет України, створений наказом № 162 міністра земельних справ УНР В.М. Леонтовича (1866–1933) від 1 листопада 1918 року [30], на чолі з 16 листопада 1918 року академіком В.І. Вернадським [31]. Останній, до речі, вважав, що сільськогосподарська наука є окремим сегментом існування академічності у діяльності. У первісній побудові новоутворення згідно зі «Статутом» функціонування економічного відділу не передбачалося [34]. Його питання на початковому етапі, з-поміж іншого, розглядав так званий науково-дослідний відділ, а потім уже окремий економічний відділ, заснований 25 лютого 1919 року новим «Ста-

тутом» сьомим серед 11 інших [33]. Основні його функції у загальному контексті діяльності СГНКУ затвердив нарком земельних справ УСРР В.М. Мещеряков (1885–1946) 2 травня 1919 року [36]. Їх, як кажуть, «розшифрував» окремим «Положенням» тимчасово в.о. голови Комітету професор Г.М. Висоцький. Так, ставилося розв'язання двох головних завдань: 1) студіювання сільського господарства і пов'язаних з ним галузей національного господарства, встановлення особливостей тих динамічних процесів, що відбуваються у ньому та взагалі його еволюції; 2) встановлення основних підвалин сільськогосподарської політики, що набуває особливо великого значення під час розв'язання аграрної справи. Інтерес становить шість першорядних програм проблеми, якими опікувався економічний відділ для розв'язання першого напряму, а саме: 1) встановлення районів на підставі даних як фізико-географічних, так і суспільно-економічних, оскільки сільське господарство є функцією тих і інших; 2) студіювання безпосередньо сільського господарства за тими галузями, що представлені в Україні, та колективними формами господарювання; 3) студіювання сільськогосподарської промисловості, яка теж нерозривно пов'язана із сільським господарством, його поступом і регресом; 4) студіювання обміну сільськогосподарськими товарами внутрішнього й зовнішнього зв'язку з торговельними договорами та всесвітніми ринковими кон'юнктурами, а також справа транспорту й тарифікації (транспортна, митна); 5) вивчення типів організації масового селянського господарства, залежність їх варіацій від місцевих умов і встановлення найдоступніших, найпридатніших схем; 6) розгляд фінансових підвалин сільськогосподарської політики [32].

З об'єктивних причин (після окупації Києва частинами Добровольчої армії на чолі з генералом М.Е. Бредовим з 18 серпня 1919 року й заборонаю всіх законодавчих актів УЦР) СГНКУ призупинив свою повноцінну діяльність та не зміг виконувати поставлені статутні завдання. Як наслідок, постало питання про об'єднання з УАН. За та-

ке рішення навіть проголосували 15 березня 1920 року на спільних зборах, затвердивши новий дотичний «Статут» [35]. За цих умов найпродуктивніше спрацювала саме економічна секція Комітету під керівництвом професора С.Ф. Веселовського. Крім нього, до її складу входили: очільник підсекції М.І. Величковський (від 20 грудня 1919 р.), спеціалісти – Л. Бобирь-Бухановський, Ф. Волянський, М. Черненко, Л. Носова, М. Томневич, старший економіст П.О. Леонтович (від 3 червня 1919 р.) і практикант Кальницький-Потапенко [46]. Ними у липні 1919 року підготовлено й видано «Короткий довідник із сільського господарства України» і розпочато роботи щодо опублікування великого довідника із сільськогосподарської економіки України. Для цього, крім іншого, зібрано та проаналізовано значний масив документів по Поділлю. Те саме відбувалося в питаннях сільськогосподарської торговельної політики, зокрема: експорт й імпорт збіжжя України. Проводили також економічну оцінку щодо бюджетного обстеження селянських господарств України. Одержані результати увійшли до серії підручників, підготовлених С.Ф. Веселовським: 1) «Економічна географія»; 2) «Статистика» та 3) «Сільськогосподарська економіка». Щодо останнього, то фактично як додаток до нього, було видано бібліографічний довідник і підготовлено монографію «Метаморфоз сільського господарства на Україні». Однак найголовнішими виявилися організаційні роботи щодо налагодження зв'язків із дослідними установами на місцях із метою керування їх науковою працею та координації.

Після затвердження нового «Статуту СГНКУ» 25 листопада 1920 року [37] завдання у діяльності економічної секції якісно розв'язуються і максимально наближуються до виконання загальнореспубліканського виміру. До раніше працюючих у секції М.І. Величковського й П.О. Леонтовича додалися ще старші економісти – О.П. Воловик і М.Ф. Касьяненко (обидва з 29 червня 1920 р.), а також спеціалісти – Г.Д. Довженко та О.С. Попов (з 1 березня 1920 р.) і практикант В.І. Гавсевич-Чернишова (теж з 11 листопада 1920 р.),

секретар секції Н.М. Чехівська (з 28 серпня 1920 р.) та працівник Я.П. Пунькіна (з 1 травня 1920 р.) [38]. За рахунок оптимального поєднання досвіду й молодой «пролетарської» ініціативи логічно стає все більша затребуваність владою. На той час найбільшу заінтересованість з її боку становили питання організації наукового забезпечення всіх досліджень через Комітет районізації України. Він був створений рішенням Президії СГНКУ від 30 серпня 1922 року з метою «... координації та планомірного керування всією науковою працею районізації...» [9]. До його складу увійшли керівники всіх секцій СГНКУ, окремих управлінь НКЗ УСРР, ВУАН, «Сільського господаря», «Вукопспілки», «Село-техніки», «Цукротресту», «Тютюн-тресту», Всеукраїнського бюро з дослідної справи, Наркомпроду УСРР, Українського бюро Червоного Хреста, Українського геологічного комітету. Головою Комітету районізації України обрали С.Ф. Веселовського, заступником – професора О.А. Янату, а секретарем – Г.Г. Махова. На структурні підрозділи економічної секції СГНКУ було покладено розробку загальної методики районування.

Як наведено у першому томі «Матеріалів з районізації України», виданому наприкінці 1922 року під загальною редакцією професора С.Ф. Веселовського, із провідною тезою: «... керування економічного життя країни можливе лише на основі його всебічного вивчення...» і висловом Каутського: «Знання природи не є ще знанням суспільства, але воно становить його передумову» [21], фахівці економічної секції розробили нові відповідні підходи, відійшовши від суто економічного районування до наслідків проведеної природної районізації із зазначенням історичних передумов еволюції українського сільського господарства, взявши за основу напрацювання академіка П.А. Тутковського, зокрема його генетичну класифікацію й розподіл фізико-географічних краєвидів України на підставі геологічної їх еволюції, та професора Г.М. Висоцького щодо мікрокліматичної схеми України. У межах виконання всього комплексу робіт із питань районізації було видано праці: О. Попова

«Експорт збіжжя з України і ринки його збуту»; С. Веселовського «Динаміка спеціальних культур на Чернігівщині»; В. Гавсевич-Чернишової «Вплив природних і зовнішніх економічних факторів на сільське господарство і його еволюцію»; Н. Цитович-Шкляр «Трудово-споживчі норми землекористування на Полтавщині»; О. Гермайза «Стихійні лиха на Лівобережній Україні в XVII–XVIII столітті» та «Стан сільського господарства на Київській Наддніпрянщині в XVIII ст.», а також О. Макеєва «Сучасний стан і перспективи розвитку сільськогосподарських колективів на Україні». Крім того, розроблялися питання щодо ефективного використання залізничного транспорту й митних податків на продукти сільського господарства, а також технічного апарату хліба-експорту (склади, кооперація тощо). Протягом 1922–1923 років разом із Цукротрестом проведено експедиційні дослідження селянського бурякосіяння. Те саме стосувалося тютюнової промисловості (розведення, переробка, експорт, імпорт та ін.) й олійних культур (насамперед, соняшнику). Не менш значущими стали напрацювання з питань землеустрою, передусім, щодо визначення працеспоживчих норм землекористування у різних районах України та устрою і динаміки селянського господарства на Київщині. Всі вони здійснювалися у контексті й на замовлення Планової комісії НКЗС УСРР, сільськогосподарського відділу ЦСУ, сільськогосподарської секції Укрдержплану, «Сільського господаря», Цукротресту та ін.

Як видно з рисунка, структурна побудова економічної секції СГНКУ складалася з таких бюро: 1) окремих галузей сільського господарства; 2) обліку; 3) районізації; 4) землевпорядкування; 5) історії сільського господарства і сільськогосподарської промисловості та 6) колективізації. За рівнем кадрового потенціалу вона була однією з найпотужніших серед інших у СГНКУ. Все разом дало підстави Наркомзему УСРР після доповіді професора С.Ф. Веселовського «Сучасний стан сільського господарства в Україні, його місце в сільському господарстві Федерації та всесвітньому і тенденції його розвитку» (на той час крім ректорства у

Київському сільськогосподарському інституті, він очолював ще й СГНКУ), на Другому Всеукраїнському агрономічному з'їзді у Харкові 18–25 жовтня 1922 року прийняти рішення про створення Сільськогосподарського синоптично-кон'юнктурного інституту при СГНКУ для «... постійного стеження і дослідження безупинного розвитку й часових збурень всесвітнього сільського господарства і сприятливих ситуацій ринку для сільського господарства УСРР», а також «... доцільного орієнтування сільськогосподарської політики та формування організаційно-оперативних економічних чергових завдань і проблем, що їх висуває всесвітнє господарство перед нашим сільським господарством, попереджуючи й про можливі кризи, і тим полегшував би їх на випадок їх неминучості та без упину окреслював би шляхи до їхнього розв'язання, бо всесвітнє господарство і народне господарство – це нескінченний динамічний процес» [4]. Не випадково один із керманців аграрної науки в УСРР на початку 20-х років минулого століття професор О.А. Яната назвав рішення про створення Сільськогосподарського синоптично-кон'юнктурного інституту «... важливою постановою З'їзду, яку тут слід одзначити...» [45]. Цим рішенням в Україні розпочалася «перша хвиля» інститутизації аграрної науки, яку ствердив новий «Статут» СГНКУ, ухвалений його Пленумом 6 липня 1923 року й Колегією Наркомзему УСРР 9 серпня 1923 року [27].

Як показує знайдена в архіві «Доповідна записка голови Сільськогосподарського наукового комітету України Народному комісаріату землеробства УСРР про стан і розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні та її зв'язок із загальнонауковою діяльністю» професора С.Ф. Веселовського від 2 листопада 1922 року, очолюване ним відомство з цього часу почало відходити від виробленої влітку 1919 року стратегії будівництва галузевого дослідництва не за прикладом РСФРР. Запровадивши після Першого Всеукраїнського агрономічного з'їзду восени 1920 року обласне управління дослідною справою і швидко відчувши її недоліки, насамперед за рахунок невідповід-

ності поділу України на природно-історичні, сільськогосподарські й економічні райони, С.Ф. Веселовський ініціював створення при Наркомземі УСРР Комітету з дослідної сільськогосподарської справи для «... узгодження дослідної і загальної сільськогосподарської наукової роботи...» [40], або власного українського структурного кординуючого підрозділу, відмінного від РСФРР. У ньому інститутизація займала чільне місце. Однак влада не підтримала ідею, побачивши в ній відхід від генерального ленінського курсу демократичного централізму та, головне, – прояви націоналізму.

Після створення Сільськогосподарського синоптично-кон'юнктурного інституту, директором якого став професор С.Ф. Веселовський, при СГНКУ створюються: 1) Інститут селекції на кошти Цукротресту (директор – професор Колкунов В.В.) й 2) Інститут насіннезнавства (проф. Яната О.А.) при Ботанічній секції; 3) Інститут експериментального ґрунтознавства (доцент Махов Г.Г.) при секції ґрунтознавства та 4) Інститут сільськогосподарської хімії (доцент Душечкін О.І.) при секції хімізації. Здебільшого всі вони розташовувалися у Києві по вул. Леніна, 46. Сільськогосподарський синоптично-кон'юнктурний інститут розміщувався на другому поверсі цієї будівлі [26]. Незважаючи на те, що нестача коштів через грошову реформу не уможливила повноцінно окремо проводити відповідні дослідження, у 1923 році від імені Сільськогосподарського синоптично-кон'юнктурного інституту першими побачили світ дві наукові праці: за авторством спеціаліста П.П. Клеваичука «Динаміка цін на сільськогосподарську продукцію по Київщині» та Є.М. Вроблевської «Бібліографія економіста». Одержані результати досить активно обговорювалися на прилюдних засіданнях як економічної секції, так і її бюро й Інституту під головуванням професора С.Ф. Веселовського. Лише у 1923 році було проведено 26 зібрань, тематику яких умовно можна поділити на п'ять блоків: *I. Теорія сільськогосподарської економіки*: 1) «До питання про прибуток у селянському господарстві» (доповідач доцент Попов О.);

2) «Закон зменшення земельного прибутку» (Попов О.); 3) «Новітні проблеми ґрунтознавства крізь призму економіки» (професор Веселовський С.); *II. Сучасна економіка України та її економічна політика*: 1) «До організації цукрово-бурякового господарства Згурівської цукроварні» (Петіков); 2) «Тютюнова промисловість на Україні» (Попов О.); 3) «Кооператизація цукрово-бурякової праці на Київщині» (Юнкевич В.); 4) Сільськогосподарські райони Поділля (доцент Городецький С.); 5) «Сільськогосподарська районізація Полтавщини» (Дубняк К.); 6) «Розвиток і сучасний стан колективізації на Київщині» (Касперович); 7) «Районування України в зв'язку з новим адміністративним поділом» (Голобородько М.); 8) «Організація бурякової справи» (Кушніренко М.); 9) «Шлях переходу до державної організації сільського господарства» (Токарський К.); 10) «Економічні проблеми молочарства» (Веселовський С.); 11) «Кооператизація цукрової промисловості на Уманщині» (Числавий); 12) «Досліди над бюджетами 30 селянських господарств на Уманщині та в суміжних районах» (Шумило Г.); 13) «Переселення з Київщини» (Кушніренко М.); *III. Світове сільське господарство*: 1) «Сучасний стан сільського господарства та завдання дослідної кафедри сільськогосподарської економіки» (Веселовський С.); 2) «Рух вартості сировини за роки 1913–1922» (Попов О.); 3) «Посівна площа селянського господарства в Європейській Росії за останнє десятиліття» (Веселовський С.); *IV. Історія сільськогосподарської економіки*: 1) «Нові праці з історії сільського господарства в Україні та дослідчі методи в них» (доцент Гермайзе О.); 2) Райони господарства на Україні за старих часів» (професор Грушевський О.); 3) «Економічний побут Козельця у другій половині XVIII ст. за даними Рум'янцівського опису» (Пустовіт І.); 4) «Кріпацька фабрика на Київщині в 40–60-х роках XIX ст.» (Степанішена О.); *V. Інформаційні*: 1) «Науковий комітет Укрголовпрофосвіти та основні положення організації дослідних кафедр» (Веселовський С.); 2) «Видавнича сільськогосподарська справа за 1922 рік» (Дубняк К.); 3) «Діяльність

Уманської дослідної станції» (Шумило Г.) [13]. Більша частина результатів цих досліджень у вигляді статей і брошур донині зберігається у фондах ННСГБ НААН.

Усі тогочасні напрацювання аграрних економістів стали в нагоді при облаштуванні «Українського павільйону» та проблемних загальносоюзних павільйонів на кшталт «Дослідного відділу» на Першій Всесоюзній сільськогосподарській і кустарно-промисловій виставці у серпні – вересні 1923 року в Москві. Головою Президії Виставкового комітету від імені СГНКУ був професор С.Ф. Веселовський [44]. Якщо ретельно проаналізувати представлені від СГНКУ матеріали, то розділ «Економіка й організація сільського господарства» своєю результативністю і репрезентаційною частиною став чи не найкращим від України. Серед експонатів: 1) 200 картограм сільськогосподарського районування УСРР; 2) 50 діаграм та картограм щодо фінансових можливостей сільського господарства й сільськогосподарської промисловості; 3) 25 діаграм і картограм щодо кількісних змін у сільському господарстві республіки, починаючи від 1920 року; 4) 300 картограм та діаграм для атласу УСРР, що характеризує всі галузі сільського господарства з географічного й хронологічного погляду; 5) збірки документів і діаграм організаційних планів колективних господарств, радгоспів, культгоспів, заводських та кооперативних господарств. Крім того, було виготовлено 200 синоптичних карт щодо площ посівів, їхньої структури, врожайності, цін, перевезення, забезпечення кормами, оплати, змін у скотарстві тощо [48, с. 44]. Не менш змістовним за наповненням став і «Відділ кооперації», що складався з трьох розділів: 1) сільськогосподарська кооперація в Україні; 2) бурякова кооперація в Україні та 3) колективізація сільського господарства в Україні [48, с. 54]. Ще були представлені діаграми й картограми до «Відділу праці», що ілюстрували працю у сільському господарстві та сільськогосподарській промисловості; до «Торговельно-експортного відділу», що розглядав матеріали про зовнішню торгівлю України через порти Чорного й Азовського морів, та

відділу «Державне планування сільського і лісового господарства» [48, с. 57–58]. Численні картограми, діаграми, порівняльні таблиці, проекти-графіки тощо досить детально висвітлювали стан та перспективи у розгортанні НЕПу в УСРР. Однак, як не дивно, Виставком своєю нагородою, крім діаграми-літератури про сільське господарство України, відзначив ще й відповідну оригінальну організаційну схему економічної секції СГНКУ з її Сільськогосподарським синоптично-кон'юнктурним інститутом [43]. Це був останній загальнодержавний офіційно визнаний успіх установи. Після прийняття рішення урядом республіки про переведення СГНКУ до Харкова з метою перетворення його з «... широко-наукової організації НКЗС у науково-практичну установу самого комісаріату...» [10], ситуація радикально змінилася, передусім у питаннях повноцінного функціонування. Незважаючи на низку розроблених і стверджених фундаментальних розробок, наприклад, В. Баланіна «Кон'юнктура сільськогосподарської промисловості у зв'язку із сільським господарством», професора В. Левицького «Зміна структури нашого сільського господарства та західноєвропейського ринку з погляду експортних можливостей» і «Зміна кон'юнктури західноєвропейського сільського господарства, нові галузі експорту та перспективи цих галузей» і Н. Цитович-Шкляр із питань кредитоспроможності різних груп українського селянства [5], Сільськогосподарський синоптично-кон'юнктурний інститут, як вдалося встановити, не відновив свою діяльність у Харкові.

Уперше формально питання про переїзд СГНКУ Колегія Наркомзему УСРР розглянула й погодила наприкінці 1922 року для налагодження «... постійного тісного ділового контакту... двох сільськогосподарських державних осередків – практичного і наукового...» для «... розв'язання... актуальних для України проблем». Наступного року, 23 квітня 1923-го, профільне відомство прийняло спеціальну постанову з цього приводу. На розширеному засіданні Президії СГНКУ 17 травня та на першому Пленумі Комітету 6 липня 1923 року остаточно

було визнано про необхідність переїзду структурних підрозділів Комітету до Харкова протягом спочатку жовтня 1923 – лютого 1924-го, а потім із січня до 15 лютого 1924 року. До речі, першочерговою з них стала саме економічна секція. З цією метою СГНКУ розробляє новий «Статут» [47]. За своєю суттю він є найбільш пристосованим до теперішнього «Статуту НААН». Мова йде, передусім, про дозвіл мати й координувати діяльність експериментальної наукової мережі (§ 18), поділу на секції (відділення – *авт.*) відповідно до § 16, а також згідно з пунктом *a* § 24 обрання «... почесних і дійсних членів по посадах, членів-кореспондентів і членів-співробітників» та керування через «... Пленум (Загальні збори – *авт.*), Раду (Бюро президії – *авт.*) і Президію Комітету» [27]. Не випадково при його тодішньому розгляді Наркомат освіти УСРР категорично заперечив автономне існування СГНКУ при Наркомземі й висловився за перетворення його у сільськогосподарський відділ Всеукраїнської академії наук із перебуванням у Харкові, працюючи на паритетних засадах із головним галузевим відомством республіки. За цих невизначених до кінця обставин С.Ф. Веселовський з об'єктивних причин (з одного боку, ректорство у Київському сільськогосподарському інституті, а з іншого – розпочався певний тиск та допити з боку компетентних органів як колишнього заступника голови УЦР) приймає рішення залишитися у Києві, виконуючи лише функції голови СГНКУ. На ній він був до 29 грудня 1923 року.

Після переїзду до Харкова економічна секція свою повноцінну діяльність розпочала 25 лютого 1924 року, провівши перші збори й обравши нову Президію на чолі з О.К. Філіповським, його заступником – В. Соловейчиком та членами – В. Левицьким, Д. Головком і П. Тушканом. Колишні працівники Сільськогосподарського синоптично-кон'юнктурного інституту згідно з новим «Статутом» В. Гавсевич, П. Клеваичук та Н. Цитович стали науковими співробітниками економічної секції СГНКУ, а О. Попов й І. Германзе – залишилися у Києві [14]. Серед інших інститутів СГНКУ, що

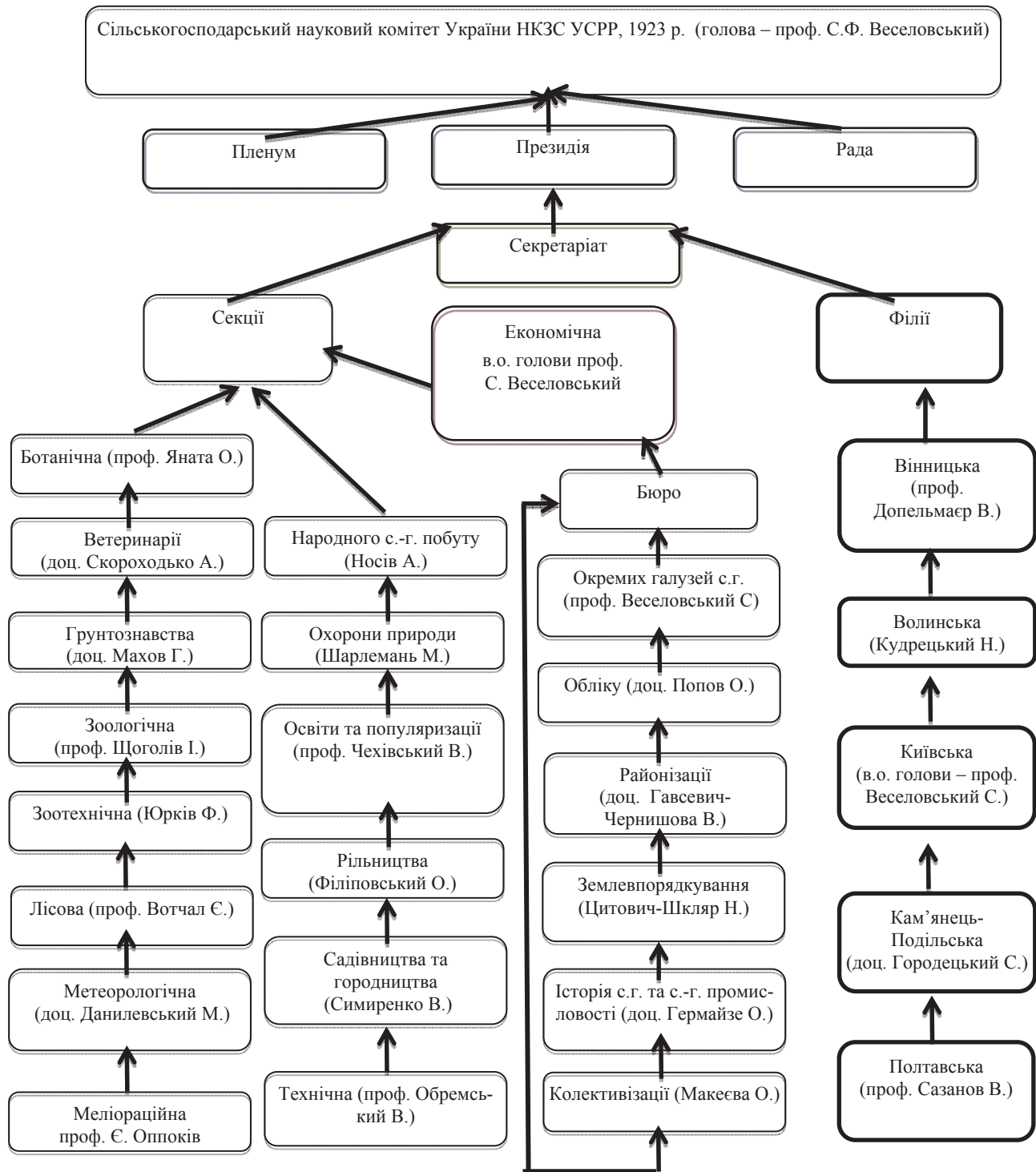
залишилися в Києві після переїзду Президії: сільськогосподарської хімії, селекції та насіннезнавства, що спільно функціонували при Київській філії, організованій ще у 1920 році [8]. На засіданні Президії СГНКУ від 29 грудня 1923 року обрано Президію на чолі з професором І. Щоголівим і прийнято рішення про створення власної економічної секції. Планувалося продовжити функціонування Сільськогосподарського синоптично-кон'юнктурного інституту. Однак через фінансові проблеми не склалося. Замість інститутів сільськогосподарської хімії й насіннезнавства, а також Контрольної сільськогосподарської станції рішенням Президії СГНКУ 18 червня 1924 року створюється Київська контрольна сільськогосподарська станція [17].

Опублікований у № 5–6 «Вісника сільськогосподарської науки» на 1924 рік план робіт усієї організаційної побудови економічної секції на поточний рік [29] за основними п'ятьма позиціями вражає рівнем свого наповнення і затребуваністю навіть для сьогодення, зокрема з питань: 1) загальних – сільськогосподарської економіки, статистики й політики; 2) землеустрою; 3) методології суспільно-агрономічної роботи і методів кооперування сільськогосподарського процесу, проблем постачання, збуту й кредитування; 4) сільськогосподарської промисловості; 5) механізації та енергетики [28]. За цією проблематикою секція через своє бюро у складі: голови М.М. Вольфа, заступника – О.М. Челінцева і членів – В.М. Соловейчика, Д.Г. Головка, С.Є. Любарського, М.М. Гуревич, С.Ф. Веселовського, О.К. Філіповського та Т.С. Вінникова [24] скеровувала й координувала дослідницьку роботу з відділом організації господарства НКЗС та Головного землевпорядного управління, економічними відділами Київської, Харківської й Носівської сільськогосподарських дослідних станцій, сільськогосподарським відділом ЦСУ, науково-дослідною кафедрою сільськогосподарської економіки НКО УСРР, кафедрами економічних наук аграрних вищих навчальних закладів та інститутами землеустрою й науково-економічними організаціями Народного комісаріату зовніш-

ньої торгівлі [25]. Однак новообраний очільник СГНКУ та економічної секції заступник наркома землеробства і член Колегії Наркомзему УСРР М.М. Вольф від 18 червня 1924 року остаточно відмовляється від потреби мати окремий координуючий аграрно-економічний інститут. Хоча § 18 нового «Статуту СГНКУ» від 9 серпня 1923 року дозволяв Комітету мати у своїй структурі «... окремі експериментальні наукові установи...» у вигляді інститутів. Упродовж 1924 року РНК УСРР своїм розпорядженням від 8 липня фінансово підтримала функціонування лише інститутів сільськогосподарської хімії та селекції [20]. Уже наступного року, затверджуючи кошторис, уряд республіки повністю відмовився від інститутизованого організаційного ведення сільськогосподарської дослідної справи в Україні [19].

Висновки. Через розуміння вислову фундатора академічної науки в Україні В.І. Вернадського: «Історія науки і її минуле повинно критично складатися з кожним науковим поколінням і не лише тому, що змінюються запаси наших знань про минуле, відкриваються нові документи або знаходяться нові заходи з відновлення того, що було. Ні! Необхідно знову науково перепрацювати історію науки, знову історично повертатися до минулого, бо завдяки розвитку сучасного знання у минулому отримує значення одне і втрачається інше. Кожне покоління наукових дослідників шукає і знаходить в історії науки відображення наукових течій свого часу. Просуваючись вперед, наука не лише створює нову, але й, безумовно, переоцінює старе, пережите», переконаний, що сучасному ННЦ «Інститут аграрної економіки» є всі підстави не відмовлятися від віх своєї славетної історії, тим більше державотворчого характеру. Серед них – здобутки і напрацювання створеного у грудні 1922 року Сільськогосподарського синоптично-кон'юнктурного інституту при СГНКУ на чолі з видатним державним та політичним діячем і не менш знаним ученим-аграрником економістом професором С.Ф. Веселовським. Саме він є ідейним натх-

ненником заснування економічної секції СГНКУ, або у сучасному розумінні – відділення, цієї предтечі НААН, а також інститутизації галузевої науки під його координувальним проводом. Діяльність С.Ф. Веселовського на цій ниві, а також Сільськогосподарського синоптично-кон'юнктурного інституту протягом 1922–1923 років останніми роками є предметом дослідження єдиного у світі Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки при ННСГБ НААН. Згідно з одержаними результатами можемо стверджувати, що професор С.Ф. Веселовський по праву долучився до когорти видатних особистостей на кшталт В.Г. Бажаєва, П.Р. Сльозкіна, О.Ф. Фортунатова, С.Л. Франкфурта й інших, які заклали теоретико-методологічні та організаційні основи існування української аграрно-економічної науки в Україні у перших двох десятиліттях минулого століття. З найбільш значущих напрацювань забутого нині Сільськогосподарського синоптично-кон'юнктурного інституту слід виділити розробку практичних основ районізації території України або спеціалізації ведення сільського господарства за природно-кліматичними зонами, а також відпрацювання економічно обґрунтованих технологічних основ виробництва, переробки й експорту технічних, олійних і зернових культур в УСРР. Не менш важливими й актуальними для свого часу стали також інші розробки в питаннях землекористування, норм оплати праці тощо, не кажучи вже про запровадження НЕПу в УСРР на півроку раніше, ніж у РСФРР, та плановості у діяльності всіх наркоматів республіки. Маю сподівання на спільне провадження цієї безперечно важливої й моральної роботи, враховуючи 95-річний ювілей згаданого інституту наступного року. Це, без перебільшення, також історично справедлива річниця ННЦ «Інститут аграрної економіки». По-іншому неможливо на шляху до справжніх європейських цінностей у форматі вислову видатного українця В. Липинського: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми її собі не збудуємо»!

Структура Сільськогосподарського наукового комітету України (1923 р.)

Список використаних джерел

1. Вергунов В. А. З історії становлення вищої аграрної освіти в Україні або про проект Закону УНР «Київська сільськогосподарська академія» / В. А. Вергунов // Реформування системи аграрної вищої освіти: досвід і перспективи : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (21 квіт. 2005 р.). Ч. 1 / М-во освіти і науки України, Нац. аграр. ун-т ; редкол. Д. О. Мельничук та ін. – К. : НАУ, 2005. – С. 48–51.
2. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект / В. А. Вергунов ; ННСГБ НААН. – К. : Аграр. наука, 2012. – 416 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 68).
3. Верстюк В. Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник / В. Ф. Верстюк, О. М. Дзюба, В. Ф. Репринцев, вид. друге, доп., доопрац. – К. : Наук. думка, 2005. – С. 219, 236.

4. *Веселовський С.* Сучасний стан сільського господарства на Україні, його місце в сільському господарстві федерації та всесвітньому і тенденції його розвитку / С. Веселовський // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1922. – № 3. – С. 111.
5. *К. Економічна секція Сільсько-Господарського Наукового Комітету / К.* // Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. III, вип. 3–4. – С. 82.
6. *Лупенко Ю. О.* 60 років в авангарді аграрної економічної науки / Ю. О. Лупенко // Економіка АПК. – 2016. – № 6. – С. 5–11.
7. *Монастирський В.* Націоналізм і національна ідея: що у них є спільне та чим вони різняться / В. Монастирський // Світогляд. – 2016. – № 4 (60). – С. 27.
8. *Н. П. Київська Філія С.-Г. Наукового Комітету / Н. П.* // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. III, вип. 1–2. – С. 63.
9. *Н. П. Рада Комітету / Н. П.* // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1922. – № 3. – С. 124.
10. *Н. П. Реорганізація С.-Г. Наукового Комітету України / Н. П.* // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. III, вип. 3–4. – С. 82.
11. *Нарада по досвідному ділу при Генеральному Секретарстві земельних справ 3-го січня 1918 року (протокол наради) // Вісн. Народного міністерства земельних справ. – 1918. – № 3, квіт. – С. 42.*
12. *Національна академія наук України. Персональний склад. 1918–2003 / уклад. : В. М. Палій, Ю. О. Храмов ; відп. ред. В. Л. Богданов. – К. : Фенікс, 2003. – С. 41.*
13. *О. П. Економічна секція С.-Г. Наукового комітету / О. П.* // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1923. – № 5–7. – С. 203–204.
14. *П. К. Економічна секція С.-Г. Наукового Комітету / П. К.* // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1924. – № 1–2. – С. 60.
15. *Положение о сельскохозяйственных опытных учреждениях // Известия Министерства земледелия и государственных имуществ. – 1901. – № 29, 22 июля. – С. 546–547.*
16. *Постанова РНК УСРР № 154 «Про організацію Всеукраїнської Академії Сільськогосподарських наук // Збірник Законів та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України 1931 р. – 1931. – № 18, 4 черв. – С. 389–390.*
17. *Президія С.-Г. Наукового Комітету і реорганізація С.-Г.Н.К.У. // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. III, вип. 5–6. – С. 40.*
18. *Присяжнюк М. В.* Сільське господарство України та його державне регулювання в контексті суспільно-політичних трансформацій ХХ–ХХІ ст. : історичний нарис / М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, Г. О. Глазунов, О. С. Грамотенко ; М-во аграр. політ. та прод. України, Наук. с.-г. б-ка НААН. – К., 2013. – С. 91–92.
19. *Про штати Вченого Комітету Народного Комісаріату Земельних Справ УСРР // Збірник Указонень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України 1925 р. – 1925. – Ч. 25, 1 черв. – Відділ 1. – С. 373–375.*
20. *Про штати Сільськогосподарського Наукового Комітету при Наркомземі УССР і його секцій // Збірник Указонень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України 1924 р. – 1924. – Ч. 15, 9 серп. – Відділ 1. – С. 334–338.*
21. *[Реферат] О. Попов // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1922. – Т. 1, вип. 4. – С. 163–164. – Реф. на пер. вид. : Матеріали до районізації України. Редагує проф. С. Веселовський. – СГНКУ, Комітет Районізації України, Видання Київської Філії Видавництва Наркомзему. Т. 1, стор. IV+108, Київ, 1922 р.*
22. *Саблук П. Т.* Об'єктивні передумови створення і забезпечення функціонування Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2016. – № 6. – С. 12–25.
23. *Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.) : зб. докум. і матер. / УААН, ДНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, Б. К. Супіханов, С. Д. Коваленко ; під заг. ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2006. – 528 с. ; порт., фото. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 14).*
24. *Список голів та членів бюро секцій СГНКУ, призначених тимчасово до обрання на конференціях секцій, колегією Наркомзему 18-го червня 1924 р. // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. III, вип. 10–12. – С. 66.*
25. *Список сільськогосподарських наукових установ, що мають бути ув'язнені з секціями С.-Г. Наукового Комітету // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. III, вип. 7–9. – С. 69.*
26. *Список установ Сільськогосподарського наукового комітету з адресами їх та керівничим складом // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1923. – № 1–2. – С. 68–69.*
27. *Статут Сільсько-Господарського наукового комітету України // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. III, ч. 1–2. – С. 77–84.*
28. *Сузименко.* Діяльність економічної секції СГНКУ за червень – липень / Сузименко // Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. III, вип. 7–9. – С. 49.
29. *Филиповський О.* План праці Економічної секції С.-Г. Наукового Комітету України на рік 1924-й / О. Филиповський // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. III, вип. 5–6. – С. 18–21.
30. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 1061, оп. 1, спр. 32, арк. 202.*
31. *ЦДАВО України, ф. 1061, оп. 1, спр. 32, арк. 216.*
32. *ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 2, арк. 10.*
33. *ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 2, арк. 12–14.*
34. *ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 9, арк. 96–97.*
35. *ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 2, спр. 1, арк. 15–17.*
36. *ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 2, спр. 1, арк. 22–25.*

37. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 2, спр. 1, арк. 46–47.
 38. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 2, спр. 1, арк. 48–57.
 39. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 135, арк. 19–21.
 40. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 3, спр. 419, арк. 64 зв.
 41. ЦДАВО України, ф. 1115, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
 42. Шарлемань. 1-й Всеукраїнський Агрономіческо-Економічний съезд / Шарлемань // Хозяйство. – 1917. – № 43–46. – С. 415.
 43. Юрків Х. Список експонатів Сільськогосподарського Наукового Комітету України на Всесоюзній с.-г. та к.-п. виставці у Москві 1923 р. / Х. Юрків // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. III, вип. 3–4. – С. 72.
 44. Яната О. Діяльність Виставкового Комітету при Сільськогосподарському науковому комітеті України (16.XII.1922 р. – 3.XI.1923 р.) / О. Яната, М. Шарлемань, Х. Юрків, Л. Савченко // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. III, вип. 3–4. – С. 34.
 45. Яната О. Другий Всеукраїнський Агрономічний 3'їзд у розвитку нашої сільськогосподарської науки / О. Яната // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1922. – № 3. – С. 98.
 46. Яната О. Коротке справоздання про діяльність Сільськогосподарського вченого комітету України за 1919 р. / О. Яната, І. Ювженко // Труды Сільськогосподарського Вченого Комітету України. – 1920. – Т. 1. – С. 13–14.
 47. Яната О. Новий стан розвитку сільськогосподарської науки на Україні / О. Яната // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1924. – № 1–2. – С. 6.
 48. Яната О. План та кошторис участі Сільськогосподарського Наукового Комітету України на Всесоюзній Сільськогосподарській виставці в серпні–жовтні 1923 р. в Москві / О. Яната, Х. Юрків, Л. Савченко // Вісн. сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. III, вип. 3–4. – С. 40–59.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2016 р.

* * *

Новини АПК

Україна повністю забезпечена овочами власного виробництва

Завдяки урожаю овочів на рівні минулого року Україна повністю забезпечена овочами власного виробництва. Дефіциту картоплі та основних видів овочів і фруктів з плодами у 2016 році не прогнозується.

За попередніми даними, у поточному році посівні площі під овочами були в межах 439 тис. га. Зокрема, під капустою – 70,7 тис. га (у 2015 р. – 70,2 тис. га), буряками столовими – 39,1 тис. га (у 2015 р. – 39,0 тис. га), морквою столовою – 42,8 тис. га (у 2015 р. – 42,3 тис. га), цибулею ріпчастою – 55,9 тис. га (у 2015 р. – 56,1 тис. га), часником – 20,7 тис. га (у 2015 р. – 20,9 тис. га).

У поточному році заплановано отримати картоплі в усіх категоріях господарств близько 20,9 млн т при фонді споживання майже 6,3 млн т, або 147 кг на одну особу. Треба врахувати, що 98 % (20,5 млн т) картоплі вирощується в господарствах населення. У 2015 році картоплі було одержано 20,8 млн т.

Також буде отримано в межах 8,9 млн т овочів при фонді споживання 6,7 млн т, або 160,2 кг на одну особу. У 2015 р. овочів було вирощено 9,2 млн т.

Із основних видів овочів, за попередніми даними, буде одержано:

капусту – 1,78 млн т, при фонді споживання – 1,7 млн т, або 36,9 кг на одну особу. У 2015 р. її було одержано 1,7 млн т;

цибулі – 0,93 млн, при фонді споживання – 0,7 млн т, або 17,3 кг на одну особу. У 2015 р. – 0,96 млн т;

буряків столових – 0,86 млн т, при фонді споживання – 0,6 млн т, або 12,0 кг на одну особу. У 2015 р. – 0,83 млн т;

моркви столової – 0,85 млн т, при фонді споживання – 0,7 млн т, або 14,8 кг на одну особу. У 2015 р. – 0,82 млн т;

часнику – 0,18 млн т, при фонді споживання – 0,12 млн т, або 3,0 кг на одну особу. У 2015 р. – 0,176 млн т.

Очікуване валове виробництво плодів та ягід за усіма категоріями господарств в Україні у 2016 році буде на рівні 2200 тис. т, у т. ч. зерняткових – 1450 тис. т, з яких 1210 тис. т яблук; 180 тис. т груш та 60 тис. т айви.

Прес-служба Мінагрополітики України